

Я. ГОЛОБОРОДЬКО

АРИСТОКРАТ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

4 грудня — 150 років від дня народження Дмитра Овсянико-Куликовського

Духовна місія людини нерідко вимірюється специфікою ореолу особистості, тобто її невидимого світла, незгасного духовного струменя. Є постаті з ореолом борця, великомученика, шукача, полеміста, подвижника, протестанта, реформатора, до яких останнім часом дедалі частіше звертається наш погляд. Але ж в українській культурі чимало й постатей з ореолом інтелектуальності. До них належить і вчений-філолог Дмитро Миколайович Овсянико-Куликовський.

Д.М. Овсянико-Куликовський

На початку ХХ ст. його знали не просто як відомого вченого, він був знаменитістю, духовним авторитетом, книги та інші публікації якого не тільки мали дослідницьке значення, а й набували статусу суспільного явища. Його спостереження, думки, висновки не раз ставали предметом запеклої полеміки.

Овсянико-Куликовський належав до стовпів ліберальної демократії в Україні та Росії, до тих, хто розробляв засади плюралізму в тодішній державі. Він був серед тих, хто рухав громадську культуру й суспільну ментальність у напрямі європеїзації, підвищення рівня самосвідомості. І натхненно вірив у конструктивний потенціал людини, здоровий глузд суспільства, інтелектуальні сили прогресу й поступовість державотворчого розвитку.

Мабуть, Дмитро Овсянико-Куликовський був надто популярним свого часу, щоб ця популярність збереглася й надалі. Прижиттєва слава — річ небезпечно примхлива й зухвало несподівана. Вона може пестити все життя, проте швидко розтанути після смерті людини, яку так щедро осывала.

Слави ніколи не буває замало, проте інколи її буває забагато. І коли вона гасне, виникає потреба у реставрації не тільки образу особистості, її справ, внеску у духовне життя суспільства, а й пам'яті про цю особистість. Доводиться майже все починати з початку.

Дмитро Овсянико-Куликовський побачив світ 4-го лютого (за старим стилем — 23 січня) 1853 року на українському Півдні, у Каховці, в сім'ї заможного й впливового дворянина. Протягом усього свідомого життя Дмитро Миколайович постійно цікавився своїм родоводом: знайомився з офіційними документами — свідоцтвами й паперами адміністративного, державного гатунку, зберігав і поповнював чималий сімейний архів — листи, господарчі й фінансові матеріали, збирав легенди, романтичні оповіді,

документальні спогади про своїх найвіддаленіших і найближчих родичів. Одне слово, створював карту духовного й економічного розвитку свого родинного древа. То було щось на кшталт синтезу науково вивіреного знання й опоетизованого міфу про свій рід, конкретна модель родознавства, яке традиційно культивувалося у культурософії поважних аристократичних сімей.

Зібрані Дмитром Овсянико-Куликовським матеріали свідчили про те, що його предки були українцями, хвацькими запорожцями. Він простежив «шляхи» власного родоводу з південних степів через Молдавію, Слобідську Україну (Харківщину) й знову ж таки у Таврію, до степових просторів. Про те, коли й за яких обставин його рід перебрався на херсонські землі, Д. Овсянико-Куликовський розповів у фундаментальному дослідженні-роздумах «Спогади»: «Мій прадід, полковник Димитрій Матвійович Куликовський наприкінці XVIII століття, коли вийшов у відставку, залишив Харків і переселився до Новоросії, де придбав цілий степ — від Дніпра до Перекопу. Тут були маєтки Бехтери, Красноє, Каховка, Мала Каховка, які він заселив селянами-великоросами, купленими ним у Курзькій губернії, <...> та став жити поміщиком, «магнатом».

Відтоді Овсянико-Куликовські тісно пов'язали свою долю з Таврією. У XIX ст. їхня родина була надзвичайно відомою у Херсонській і Таврійській губерніях. Вона володіла величезними територіями й належала до дворянської еліти регіону. Привілейоване становище Овсянико-Куликовських посилювалося ще й досить «високими» (не тільки для регіонального рівня) родинними зв'язками. Дід ученого — Микола Дмитрович — одружився з донькою херсонського губернатора Калагеоргі, а батько — Микола Миколайович — другим шлюбом побрався з дочкою губернатора Таврійської губернії Григорія Жуковського.

З представниками доброзичливої, великодушної й гостинної сім'ї Овсянико-Куликовських почесно було приятелювати, до їхньої думки прислухалися, без них не розв'язували складних губернських і регіональних проблем. Особливу роль у житті регіону відігравав батько вченого, про якого Дмитро Миколайович з гордістю писав: «Як громадський діяч, як землевласник, як людина «видна», «з вагою» та «статусом», мій батько був надзвичайно популярним, якщо не в усьому Новоросійському краї, то, принаймні, у двох губерніях — Таврійській та Херсонській».

У херсонських степах рід Овсянико-Куликовських знаходив і свій останній притулок. Неподалік від Херсона, у Бізюковому монастирі, був родинний склеп цієї дворянської династії.

Родина Овсянико-Куликовських мешкала переважно у своїх маєтках — Бехтерах і Каховці. Саме у Каховці, під безмежним небом і палаючим сонцем, гучно й жваво минало дитинство майбутнього вченого. З дев'яти років для Дмитра розпочався шлях до знань, і він з нього не звертав п'ятдесят вісім років, до останніх своїх днів.

Спочатку Д. Овсянико-Куликовський здобував освіту вдома: у нього був особистий вчитель Адольф Марсікані. Рівень розвитку вихованців часто зумовлюється творчим та інтелектуальним потенціалом їхніх наставників. Так от, А. Марсікані згодом захистив дисертацію і став доктором медицини. А через двадцять п'ять років після цього доктором філології став його учень — Дмитро Овсянико-Куликовський. Домашній учитель не завантажував Дмитра завданнями, а розвивав у ньому розумові здібності. Особливо Марсікані дбав про те, щоб у його вихованця залишався вільний час для улюблених розваг, активних фізичних і творчих вправ. Він виходив не з регламентованих уявлень про навчання, а з очевидних потреб і особливостей конкретного учня та дитячої психології.

Під час занять педагог використовував ігрові прийоми та форми. Це були ті взаємини учня і вчителя, які останнім часом називають «педагогікою співробітництва».

Якихось яскравих учнівських здібностей у ранній період навчання у Дмитра не спостерігалось. Проте він багато і з задоволенням читав та складав вірші, навіть робив спроби придумувати «ідеологічні» (за його напівжартівливим висловом) твори, щось на кшталт історико-філософських трактатів, де розглядалися питання релігії, віри у безсмертя душі, значення моральних принципів для честі й гідності людини. Якби ці сторінки збереглися, вони б додали чимало цікавого до нашого розуміння етично-філософських переживань і пошуків дванадцяти- чи тринадцятирічної людини. Загалом це був час енергійного і таємничого пробудження інтелектуального, внутрішнього життя підлітка.

Після не дуже напружених, проте цікавих домашніх занять Дмитро Овсянико-Куликовський вступив до третього класу Рішельєвської гімназії в Одесі. З одеських вражень цього періоду йому найбільше запам'яталися молодий талановитий викладач Леонід Смолянський (пізніше — відомий українофіл, громадський діяч, один з ватажків одеської «Громади») і «п'ятірка» за твір з вільної теми. Керуватися у власних вчинках, намірах, у власному виборі вільною темою (у широкому сенсі цього вислову) стало лейтмотивом його життя.

Вихований у заможній сім'ї, яка забезпечувала йому свободу і соціальний захист, Дмитро Миколайович упевнено почувався тільки тоді, коли знаходив необхідну для себе духовну свободу, коли міг бути психологічно розкутим, внутрішньо незагерметизованим. Він болісно сприймав будь-які прояви тиску, вони справляли на нього пригнічуючий вплив.

Перше перебування в Одесі тривало недовго. Вже наступного року за сімейними обставинами його переводять до сімферопольської гімназії. Залишаючи Одесу, Дмитро не підозрював, що не раз повертатиметься сюди і саме тут минатимуть його яскраві молоді роки, сповнені плідних студій, дослідницьких відкриттів, наукових досягнень, незабутніх знайомств і стосунків.

У гімназійний період чітко виявилися гуманітарні нахили Д. Овсянико-Куликовського, сформувалася його система саморозвитку й самодослідження, визначився інтерес до мовознавства та психологічного світу особистості. Однак дослідницький потяг до художньої літератури та її явищ, що стане провідною і найважливішою сферою життя вченого, сформується у нього значно пізніше.

Від природи Дмитро належав до еталонних інтровертів. Він почувався комфортно наодинці з книжкою і своїми думками. З людьми, навіть з тими, хто його цікавив і був для нього бажаним співрозмовником, знайомився важко, вважаючи, що це виходить у нього незграбно. Усе це породжувало в його свідомості серйозні сумніви щодо власних можливостей і ставлення до нього з боку інших.

У підліткові та юнацькі роки Д. Овсянико-Куликовський глибоко страждав від того, що начебто не спроможний повноцінно виявити себе як співрозмовник-інтелектуал. На його переконання, у бесіді через власну скутість, глибоку сором'язливість, невпевненість у своїх силах він ніяковіє, губиться, невдало формулює свої думки. Ці переживання породжували інші: він вважав, що не стільки привертає увагу співрозмовника, скільки відштовхує його. На подолання цих комплексів Дмитро витратив багато духовних сил. Протистояння власним психологічним недолікам дало позитивні результати:

неймовірними аналітичними, вольовими, сугестивними зусиллями вдалося подолати внутрішні, комунікативні самообмеження.

Але й пізніше, власне, протягом усього життя Овсянико-Куликовський ретельно вивчав себе, свій психологічний світ, психічний тип. Він досліджував і аналізував власні вади, вразливі місця, намагаючись «нейтралізувати» їх. Психологічна самокорекція, внутрішнє самошліфування стали для нього моральним імперативом, індивідуальним онтологічним постулатом, іманентним джерелом його непересічних успіхів. Як учений, мислитель він фактично розпочався з об'єктивного, навіть по-жорсткому об'єктивізованого (неначе йшлося не про нього) аналізу своїх психологічних і поведінкових особливостей, з пошуку реальних шляхів психологічної саморегуляції, що не могло не сприяти самовдосконаленню й виразно позначилося на його самоствердженні.

Студентські роки (1871—1876) Дмитро Овсянико-Куликовський провів у Петербурзі й Одесі, самовіддано студіюючись у столичному і Новоросійському університетах. Представник відомого аристократичного роду, він прагнув бути гідним свого шляхетного прізвища. Будучи людиною честолубною у конструктивному значенні цього слова, Д. Овсянико-Куликовський мріяв про кар'єру й славу вченого, приділяв багато уваги слов'янським мовам, вивчав сучасну філософію, знайомився з працями економістів різних напрямів та орієнтацій, цікавився діяльністю селянських громад, розмірковував над проблемами історії культури, дискутував з приводу важливих політичних новин і тенденцій, добре орієнтувався у різноманітні інтелектуально-світоглядних течій другої половини ХІХ ст.

Спеціальні дослідження у галузі філології він поєднував з ґрунтовним вивченням домінантних тенденцій навколишньої дійсності. Наука через життя і життя поруч з наукою — ось суть наукової діяльності Овсянико-Куликовського, його кредо, яке було внутрішньою складовою натури й типу мислення вченого.

У 1876 р., наприкінці свого перебування в Одесі Дмитро Овсянико-Куликовський познайомився з Михайлом Драгомановим — тодішнім речником української національної ідеї, який був доцентом Київського університету й ватажком лівої фракції київської «Громади». Ясністю думки, доброзичливим гумором і високою духовністю М. Драгоманов справив сильне враження на молодого науковця. Овсянико-Куликовському імпонували широкий гуманізм Драгоманова, культурно-просвітницький характер його ідей, теза про необхідність розвитку самосвідомості українського суспільства. «...Я став його палким шанувальником і прихильником», — зазначав учений у своїх «Спогадах». Незабаром між ними склалися дружні стосунки, що тривали аж до смерті Михайла Драгоманова.

Під впливом його поглядів Д. Овсянико-Куликовський почав глибше цікавитися історією, культурою, перспективами України як національного й етнотериторіального явища, усвідомлювати її як автономне адміністративне утворення. Політичний радикалізм він ніколи не поділяв, прагматичним напрямом розвою суспільства вважав поступове поліпшення якості життя і становлення національної свідомості. Українофільство вчений розумів як тактику конкретних дій заради підвищення рівня українського життя і сприяння українській культурі, мистецтву, духовності.

Вісімдесяті роки виявилися блискучими у науковій кар'єрі Овсянико-Куликовського. Ось хронологія наукових перемог вченого-лінгвіста:

1882-й рік — захист у Московському університеті значної наукової розробки на здобуття звання приват-доцента.

1885-й рік — захист у Харківському університеті магістерської дисертації з питань мовознавства.

1887-й рік — знову захист, цього разу докторської дисертації з проблем лінгвістики у Новоросійському університеті.

За п'ять років — три захисти. Два з них пов'язані з дисертаційними роботами. Між дисертаціями (магістерською і докторською) — відстань у два роки. Такі темпи наукового зростання могло забезпечити лише поєднання обдарованості, натхнення і працездатності, в основі яких — любов до обраної справи. На думку Овсянико-Куликовського, лише той міг претендувати на титул ґрунтовного науковця, хто постійно працює, інтелектуально розвивається, досліджує нові актуальні проблеми. Поняття «науковець» означало для нього постійну наукову працю. Звання вченого, на його думку, може носити насамперед той, хто має індекс наукової стабільності, чиє ім'я резонує в наукових та загальнокультурних колах на рівні цитування, критики, полеміки тощо. Таким був сам Дмитро Овсянико-Куликовський.

Здобувши докторський ступінь, обдарований учений одержує місце професора у Харківському університеті — одному з найпрестижніших вузів тодішньої держави. Перед ним відкривалися неабиякі наукові перспективи у галузі лінгвістики. Здавалося б, кар'єру в основних рисах зроблено, честолюбної мети досягнуто, дослідницькі пріоритети визначено. Залишається тільки йти далі, розвиваючи і поглиблюючи напрацьовані наукові ідеї, доктрини і стверджуючи славу свого аристократичного роду.

Проте це був лише початок наукової діяльності. Головні здобутки чекали на Дмитра Овсянико-Куликовського попереду. У Харківському університеті він несподівано змінює сферу наукових інтересів, відмовляючись від апробованої лінгвістичної проблематики, і разом зі студентами відвідує лекції іншої зірки національного та європейського масштабу — Олександра Потебні, натхненно студіюючи його психологічні концепції, тобто фактично розпочинає все з «нуля».

Під впливом О. Потебні молодий професор звертається до проблем літературознавства. Він переймається глобальною ідеєю — висвітлити й проаналізувати художньо-творчий процес крізь призму психологічних чинників. За мету собі він ставить «психологічне дослідження творчості й творінь великих письменників-художників і поетів-ліриків, переважно російських». То було надзвичайно складне за масштабом і обсягом роботи завдання. Проте ставити перед собою мету, яка потребувала важкої, титанічної праці, було в характері вченого. У його науковій біографії розпочався новий етап, що приніс йому славу в інтелектуальних та академічних колах України і Росії.

Учений вважав, що дослідження літературного процесу, специфіки образно-художнього мислення необхідно здійснювати на матеріалі творчості «справжніх», великих письменників, а для цього слід вивчати їхні найкращі твори. Він активно пише, регулярно друкується у відомих часописах, порушує гострі й важливі питання на межі художньої літератури, літературознавчої науки і суспільного життя.

Його стильова манера поєднувала наукову термінологічність і зваженість, майстерність і багатовимірність у викладі концепції, точність і соковиту образність думок, формулювань, насиченість прикладами й різноманітною аргументацією, письменницьку довершеність

інтелектуального сюжету в розгортанні наукової теми, плавність, розміреність і експресивність, культуру слова. У своїх творах він поставав аристократом духу, інтонації та інтелекту.

З позицій психологічної теорії Д. Овсянико-Куликовський працює над численними статтями, розвідками, монографіями про творчість провідних письменників XIX століття, прагнучи виокремити, з'ясувати, всебічно проаналізувати вплив психіки, психічної організації митця на специфіку його художнього світобачення. Він пише дослідження «О.С. Пушкін», «М.В. Гоголь», «І.С. Тургенєв», «Етюди про творчість А.П. Чехова», звертається до прози Л. Толстого, Ф. Достоевського, П. Боборикіна. У поле його аналітичного зору потрапляють такі класичні твори, як «Горе з розуму», «Євгеній Онегін», «Дворянське гніздо», «Мертві душі», «Обломов», «Брати Карамазови» тощо. Дослідника цікавлять особливості образно-художнього мислення, і він завершує праці «Психологія думки і почуття. Художня творчість» та «Питання психології творчості».

За життя Овсянико-Куликовського неодноразово виходили багатотомні видання його творів. Своєю наполегливістю, аналітичною глибиною досліджень він рельєфно вирізнявся серед учених-гуманітаріїв кінця XIX—початку XX ст. Заживши слави оригінального представника психологічної школи у літературознавстві, вчений ще однією науковою гранню увійшов до історії філологічної науки.

Дмитро Овсянико-Куликовський ставив собі за мету дослідження психології творчості, психологічне обстеження природи й творчості письменника в їхньому взаємозв'язку, аналіз «особливостей обдарування й усієї душевної організації художника», осмислення психологічного аспекту стосунків письменника та його персонажів. Він ретельно вивчав не лише конкретний психологічний, а й реальний психічний світ митця, навіть, за його ж словами, «психопатологічний устрій природи», а також те, як певний психічний тип письменника позначається на якості й особливостях художнього мислення, на характерних рисах його образної дійсності, творчої індивідуальності та індивідуалізованості.

Вчений не задовольнявся лише літературознавчим аспектом художньої творчості. Він сміливо перебирав на себе функції наукового й соціального мислителя, інтелектуального трибуна й аналітика життєвих процесів. Багатовимірно формулюючи проблему впливу психології й психічної неповторності письменника на специфіку його творчості, він при цьому скромно вважав себе істориком літератури, який застосовує до висвітлення й оцінки явищ художньої літератури інструментарій її психологічної інтерпретації.

Щоб глибше пізнати особистість художника, створений ним образний світ, Дмитро Овсянико-Куликовський вивчав інтимні аспекти його життя, під якими він розумів усе маловідоме, приховане, потаємне в природі й свідомості письменника. Вчений-мислитель досліджував листи, сповіді відомих діячів літератури, спогади про них, прагнув зазирнути у найбільш потаємні зони душі та внутрішнього світу митців, а в процесі аналізу художньої спадщини активно використовував епістолярно-сповідальні та мемуарні матеріали.

Особливий інтерес професор Овсянико-Куликовський виявляв до творчості Миколи Гоголя. Його мистецьку природу він проаналізував у монографічних дослідженнях «М.В. Гоголь» (1902) і «Гоголь у його творах» (1909). У цих працях постійно присутня аура загадкової геніальності Гоголя, яка стає лейтмотивом і своєрідним рефреном у характеристиці як особистості письменника, так і його творінь. Дмитро Миколайович незмінно підкреслював, що творець «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки», «Вія»,

«Ревізора» — це унікальний художній феномен, говорив про «сліпуче сяйво художнього генія Гоголя», про «геніальний експеримент», що був зроблений Гоголем у перших чернетках «Мертвих душ». Гоголь в оцінках і судженнях вченого — «великий маг і чародійник», «натура геніально художня, глибоко гуманна і з серйозними нахилами моральних устремлень», «експериментатор душі людської», «художник-психолог», «загадкова людина».

Симптоматично, що українця Миколу Гоголя вчений вважав (разом із Пушкіним) одним з фундаторів російської літератури, неодноразово порівнюючи їхню творчість. Д. Овсянико-Куликовський був переконаний, що українець Микола Гоголь важив для російської літератури не менше, ніж Пушкін. «Ці два художні погляди, «пушкінський» і «гоголівський», стали точками відліку, від яких пішли два напрями, дві течії, дві школи, що донині ще не сказали свого останнього слова й продовжують розвиватися далі. «Пушкінське» і «гоголівське» пронизує з 30-х років і донині всю російську літературу, то зближуючись, то відокремлюючись, доповнюючи одне одного, прагнучи злитися в якомусь найвищому синтезі, який, втім, є ще далеким, ще недосяжним...», — розмірковував Овсянико-Куликовський у монографії «М.В. Гоголь».

Дослідник давав надзвичайно високу оцінку творчості письменника, вважаючи її одним з найпомітніших досягнень людської цивілізації: «Тільки одне в ньому абсолютно зрозуміло й не підлягає сумніву: це саме його великий художній геній, завдяки якому ім'я Гоголя стоїть у низці найбільш великих імен всесвітньої літератури». Вчений аналізував також «різке заперечення нашої дійсності, яке знайшло своє відображення в сатирі Гоголя». Дмитро Овсянико-Куликовський зараховував його до великих художників-експериментаторів, які прагнуть не стільки об'єктивно відобразити дійсність, скільки виразити і передати «нам свою манеру бачити й чути життя і свій дар відчувати людину». М.В. Гоголь для нього — це тип письменника з гранично індивідуалізованою системою та манерою погляду на світ, а його твори — різновид акцентуованого художнього письма, що перебуває біля витоків літературно-мистецького явища, яке зараз називається «модернізмом». Згідно з концепцією та науковою логікою Дмитра Овсянико-Куликовського, Гоголь постає одним з фундаторів модерного світобачення, одним з перших визначних художників-модерністів у літературі XIX ст.

Дослідник висловлював думки про суттєву роль художньої інтуїції у творчому процесі й розвитку літератури, вивчав потенціал, структуру й специфіку суб'єктивного, підсвідомого у письменницькій діяльності. Він фактично визнавав нереальність повного, абсолютного пізнання численних визначних чи геніальних художніх явищ, неможливість їх адекватного пояснення тільки й виключно з допомогою аналітично-раціональної логіки. І при цьому доходив висновку про наявність певних ірраціональних моментів у творчості, які передбачають імовірність значної кількості дослідницьких інтерпретацій, що, хоча й наближають до розуміння мистецького феномена, проте повністю його не охоплюють і не прояснюють.

До найбільш значущих праць вченого, безперечно, належить багатотомне соціально-психологічне дослідження «Історія російської інтелігенції» (1903—1910). У ньому Овсянико-Куликовський розглянув еволюцію образу інтелігента у російській літературі і визначив його місце й роль у суспільстві. Ця робота мала неабиякий суспільний резонанс і стала чи не головною подією у літературознавстві першого десятиліття XX ст. Дмитра Овсянико-Куликовського визнали одним з провідних філологів-мислителів свого часу, науковцем з масштабним поглядом на літературний процес та духовно-історичні тенденції, особистістю потужної інтелектуальної культури.

Фундаментальні засади світогляду вченого — збереження чинного державоустрою, необхідність розвитку ліберальної демократії, активізація й поширення просвітницької місії еліти й інтелектуала у суспільстві, поступовість соціального й технічного розвитку, окультурення суспільної свідомості. Саме ці чинники, на його переконання, виступали гарантом всебічного прогресу держави. Сповненим динамізму, непересічних внутрішніх пошуків, духовних змін був для Дмитра Овсянико-Куликовського шлях особистості, її свідомості та психології до втілення й забезпечення цих фундаментальних засад, що він і продемонстрував своїм власним життям.

1907 року в житті вченого сталася визначна подія — за вагомі здобутки в царині філології, за внесок у розвиток літературознавства його обирають почесним академіком Санкт-Петербурзької Академії наук.

З 1912 р. він редагує популярний у Російській державі часопис «*Вестник Европы*». Його наукові інтереси й громадська діяльність ще тісніше переплітаються. Проте часу для реалізації своєї соціальної доктрини, витриманої в дусі європейського лібералізму, поваги до особистості і свободи думки, історія відпустила Дмитру Овсянико-Куликовському обмаль.

Незабаром розпочинається Перша світова війна, а разом з нею настає епоха радикальних і важких потрясінь. Замість статечного лібералізму запанував максималістський ультрарадикалізм. Шість років війн, заколотів, революцій, суспільних драм та індивідуальних трагедій. Руйнувалося все — карта Європи, гуманістичні традиції, усталені етика й мораль, здобутки цивілізаційної культури. Символом доби стали смерть і руйнація. Кожен день здавався продовженням нескінченного апокаліпсису. То був час тотального тиску на гуманістично мислячу особистість. Не кожна людська психіка могла це витримати. Ніхто, здається, не підраховував, скільки людських доль було понівечено не кулями, а психічним перенапруженням і крахом власних уявлень про гармонійну та романтично правильну світобудову.

Руйнування «старого» й стало намагалися поєднати зі створенням «нового» — суспільства, стилю мислення, світу. Проте факт залишається фактом: ця побудова радикально нового стала чи не найтрагічнішою драмою людини й суспільства.

Останні роки Д. Овсянико-Куликовського були важкими. Він звик до сталості, чітко налагодженого діяльного ритму, усвідомленості перспективи — власної, наукової, суспільної. У період хаотично-кардинальних змін (політичних і соціодуховних), національно-громадянської війни все це зникло. Країна воювала і ворогувала. Дружина вченого писала: «Коли у 1918 році перестав існувати редагований ним часопис «*Вестник Европы*» й припинилися лекції у вищих навчальних закладах, Дмитро Миколайович залишився незатребуваним».

Але й у цих важких умовах Овсянико-Куликовський знаходить сили для напруженої творчої праці. Він пише «Спогади», в яких з безжальною відвертістю розповідає про себе, свої чесноти й недоліки, аналізує власний психологічний і науковий розвій, зображує свою історико-культурну добу, розмірковує над літературним і духовним процесами.

Завершився шлях ученого в місті, де він любив бувати у молоді роки, — в Одесі. Сталось це 9 жовтня 1920 р.

Академік Дмитро Овсянико-Куликовський — визначна постать в історії слов'янської культури. Амплітуда його наукових інтересів величезна: лінгвістика, літературознавство,

славістика, психологія, літературна критика, мемуаристика, громадська діяльність, редакторська праця.

Він жив зі своїм часом і пішов з історичної арени також зі своїм часом. Схоже, для вітчизняної демократичної культури його постать була передчасною. Однак цей академік-інтелектуал і ліберал став символом неминучості приходу й домінування категорій плюралізму і толерантності у нашому суспільстві. Своїм прикладом він довів, що людина здатна на безмежні перетворення й досягнення. Треба тільки працювати над власною свідомістю, розвивати свою розумову культуру, поважати себе й поцінювати інших. Він завжди вважав, що головні зміни відбуваються у конкретній свідомості конкретної особистості і що розвиток та утвердження гуманного інтелекту — єдиний виправданий шлях до одухотворення навколишньої реальності.

Не все з написаного вченим зберегло до сьогодні своє первісне значення. Проте не можуть втратити цінності його відданість науці, інтерес до життя і благородний гуманізм.

© ГОЛОБОРОДЬКО Ярослав Юрійович. Доктор філологічних наук, професор. Завідувач кафедри українознавства Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (Херсон). 2003.